

EL-MALATÎ'NİN EHL-İ SÜNNET'İ SAVUNMA VE DİĞER FIRKALARI REDDETME BAĞLAMINDA KULLANDIĞI BAZI RİVAYETLER

Abdurrahman ECE*

Öz

Ehl-i Sünnet'in önemli savunucularından birisi, hicri dördüncü yüzyılda yaşamış olan Ebü'l-Hüseyn el-Malatî'dir. O, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'* adlı eserini bu amaçla kaleme almıştır.

Eserinde Ehl-i Sünnet'in hak, diğer fırkaların ise bâtil olduğunu ayetler yanında birçok rivayetle ortaya koymaya çalışmıştır. Eserin bu alanda yazılmış en eski çalışmalardan biri olması hasebiyle müellifin gerek Ehl-i Sünnet'i savunma gerekse diğer fırkaları eleştirme bağlamında zikrettiği rivayetler kanaatimizce önemlidir. Çalışmada bu rivayetlerden öne çıkanlar ele alınmıştır. Ayrıca bazı fırkaların sahâbe'ye yaklaşımını doğru bulmayan el-Malatî'nin sahâbe hakkındaki görüşü ve bu bağlamda zikrettiği rivayetlere de kısmen değinilmiştir.

Değişik fikir ve düşüncedeki birçok grup ve cemaatin halen var olduğu günümüzde, çalışmanın, ilim ehline rivayetlere daha geniş açıdan bakma ufku kazandıracığı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: el-Malatî, Ehl-i Sünnet, Fırkalar, Rivayet, Sahâbe.

Some Narrations That Al-Malatî Used in The Context of Ahl Al-Sunnah Defense and Rejecting Other Sects

Abstract

One of the most important advocates of the Ahl al-Sunnah was Abu al-Hussein al-Malati, who lived in the fourth century. He has write up his work *al-Tenbîh va'r-Red alâ Ahl al-Ehvâi va'l-Bida'* for this purpose.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bölümü, arahman1977@hotmail.com

He tried to reveal with the verses and narrations that the Ahl as-Sunnah was a right and the others were superstition. Some narrations that the author mentions in the context of criticizing the Ahl al-Sunnah and other sects have been addressed in the study because the work is one of the earliest works written in this area. The views of al-Malatî about sahabe in the face of sects and the narrations quoted are partly evaluated. The views of al-Malatî in this respect and some of the accounts mentioned by some of the chiefs who did not find the approach of the sahaba to be correct were partially evaluated.

Today, when there are still many groups and communities in different beliefs and beliefs, we believe that working will give the scientist the horizon of looking at the narrations from a broader perspective.

Keywords: al-Malatî, Ahl al-Sunnah, Sects, Narration, Sahabe.

Giriş

Ebü'l-Hüseyn el-Malatî (ö. 377/987), Ehl-i Sünnet karşısında gördüğü fırkalara reddiye babında *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'*¹ adlı önemli bir eser kaleme almıştır. Onun bu eseri, alanında yazılmış ve günümüze ulaşan en eski eserlerden biridir.

372 | db

el-Malatî, söz konusu eserinde mensubu olduğu Ehl-i Sünnet'i ayet ve hadislerle savunmuş, diğer fırkaların inanç ve düşüncelerini de aynı şekilde ayet ve hadislerle reddetmeye çalışmıştır. Bu anlamda el-Malatî'nin delil olarak zikrettiği rivayetleri sahih ve sağlam kabul ettiği söylenebilir. Zira o, "Yalancılar kahrolsun!"² ayeti yanında çoğu alimin mütevatir veya meşhur kabul ettiği, "Her kim bilerek adıma bir şey uydurursa cehennemdeki yerine hazırlasın"³ rivayetini zikrederek sahih ve doğru bilginin önemine vurgu yapmıştır.⁴

¹ Eser kısaca *et-Tenbîh* diye anılacaktır.

² Zâriyât, 51/10.

³ Rivayetin geçtiği bazı kaynaklar: Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahîhü'l-Buhârî*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1438/2017, İlim, 38; Cenâiz, 33; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhü Müslim*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1437/2016, Mukaddime, 2, 3, 4, Zühd, 72; Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-u Ebî Dâvud*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1436/2015, İlim, 4; Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre, *Sünen et-Tirmizî*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1438/2017, Fiten, 70; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1438/2017, Mukaddime, 4.

⁴ el-Malatî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahman, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'*, tsh. Sven Dederling, el-Ma'hadü'l-İlmânî li'l-Ebhâsi's-Şerkiyye, Beyrut, 1430/2009, s. 9.

Çalışmada el-Malatî'nin Ehl-i Sünnet'i savunup diğer fırkaları eleştirirken zikrettiği bazı rivayetler tahlil edilmeye çalışılmıştır. el-Malatî'nin rivayetleri verirken metinlerini ve bunlardan çıkarılacak mesajları ön plana çıkardığı, kaynakları ve senedleri ise zikretmediği görülmektedir. Bazen hadislerin sahâbî ravisini dahi vermemiştir. Bu nedenle rivayetlerinin kaynakları, sıhhat durumları ve nasıl anlaşıldıkları üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz.

Ana konuya geçmeden önce el-Malâtî'nin ilmî kişiliğine, özellikle hadisle ilgili yönüne değinmekte fayda olacağı kanaatindeyiz. el-Malatî, fakîh bir alim olmakla beraber hadis ilmiyle uğraşan ve hadis rivayetinde de bulunan bir alimdir.⁵ Eserinde onlarca hadis zikretmesi yanında, isnâd zincirlerinde kendisinin de yer aldığı rivayetlerin olması bu iddiayı doğrulamaktadır. İbn Asâkir (ö. 571/1176), isnâd zincirinde el-Malatî'nin yer aldığı iki rivayete yer vermiştir. Bunlardan biri sahâbenin menâkibi hakkında Hz. Ali'den gelen mevkuf bir rivayet iken⁶ diğeri Şaban ayının ortasındaki gecenin fazileti ile ilgili merfû' ve uzunca bir rivayettir.⁷ Zehebî (ö. 748/1347) ve Sübkî (ö. 771/1370) de onun isnadında yer aldığı Resûlullah'ın (s.a.s.) Ebû Süfyân'ın eşine söylediği, “*Kendine ve çocuğuna yetecek kadar eşinin malından güzellikle alabilirsin*”⁸ rivayetini zikretmiştir.⁹

db | 373

el-Malatî, çalışmamıza konu kıldığımızı *et-Tenbîh* adlı eserinde zaman zaman Muhammed b. 'Ukkâşe el-Kirmânî'den (ö. 241-251/856-866[?]) rivayetler nakletmektedir.¹⁰ Kaynaklara bakıldığında cerh ve ta'dîl âlimlerinin bu kişiyi sika bir ravi olarak kabul etmediği görülmektedir. Hatta onun meşhur bir hadis uydurucusu olduğu söylenmiştir. Misal olarak İbn Hacer (ö. 852/1448) onun için “Abdurrezzâk'tan (ö. 211/826) rivayet eden “kezzâb” birisidir” dedikten sonra şu bilgilere yer verir. Derekutnî (ö. 385/995), onun

⁵ Mevlüt Özler, “Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikâdî İslam Fırkalarına Bakışı”, *Ekev Akademi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2 (Mayıs 19), 129.

⁶ Rivayet Tabarânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde de yer almaktadır. İsnadında durumunda ihtilaf edilmiş Hibbân b. Ali isimli râvî vardır. Bkz. el-Heysemî, *Mecmeü'z-Zevâid*, I-X, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1994/1414, IX, 248, no: 14941.

⁷ İbn Asâkir, *Târîhü Medîneti Dimaşk*, LI, 72.

⁸ Buhârî, *Buyû'*, 95, Nefekât, 9, Ahkâm, 14, 28; Ebû Dâvud, *İcâre*, 45, Nesâî, *Âdâbü'l-Kudât*, 31.

⁹ Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, XXVI, 616; es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, III, 78.

¹⁰ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 11, 12,

için الحديث يضع “hadis uyduran biridir” demektedir, Ebû İshâk (ö. 329/941) da onun batıl hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.¹¹

İbn Hacer, el-Malâtî'nin zikrettiği rivayetleri de verdikten sonra şöyle der: “Hâkim'in (ö. 405/1014), Ebû Hâtım Sehl b. es-Sırrî el-Hâfız'a dayanarak verdiği bilgiye göre Muhammed b. 'Ukkâşe, on binlerce hadis uyduran üç kişiden biridir. Belki de hakkında söylenen olumlu (!) tek şey, uydurmalarını ağlayarak güya iyi niyetle yapmasıdır.”¹² el-Malâtî'nin, alimlerin cerh ettiği böyle birisinin görüşlerine ve rivayetlerine itibar etmesi¹³ isabetli görülmez. Bu durum, ilk etapta onun rivayetlerin sıhhatini çok önem vermediği izlenimi vermektedir. Nitekim eserinin üzerinde yapılan bir çalışmada eserdeki 149 rivayetten üçte birinin zayıf veya mevzu olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁴ Bu itibarla eserdeki rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiği inancındayız.

Ayrıca el-Malâtî'nin eserinde zikrettiği hadis metinleri ile kaynaklardaki metinler arasında zaman zaman lafız farklılıklarına rastlanmaktadır. Bu da onun hadisleri gerçek hüviyetleriyle aksettirmede çok başarılı olmadığını gösterir. Çoğu zaman sadece hadis metinlerini verip sathî değerlendirmelerle yetindiği de görülmektedir. Bütün bu durumlar, el-Malâtî'nin uzman bir muhaddis olmadığını gösterse de eserine aldığı onlarca rivayette dayanarak onun hadis birikiminin az olmadığını söyleyebiliriz.

1. Ehl-i Sünnet'i Savunma Bağlamında Zikrettiği Rivayetler

el-Malâtî, *et-Tenbîh adlı eserinde* Ehl-i Sünnet'in kurtuluşa erecek tek hak fırka olduğunu savunmakta ve onun dışındaki fırkaların batıl olduğuna inanmaktadır. O, Cemaat¹⁵ kavramını Ehl-i Sünnet kavramıyla aynı anlamda görür.

¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, I-X, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Dârü'l-Beşâir, 2002, VII, 350 vd., no:7175.

¹² İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, I-X, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Dârü'l-Beşâir, 2002, VII, 350 vd., no: 7175.

¹³ el-Malâtî, *et-Tenbîh*, s. 11.

¹⁴ Bkz. Abdurrahman Ece, “*et-Tenbîh ve'r-Red Alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'* Adlı Eserde Yer Alan Hadislerin Kaynakları ve Değerlendirilmesi”, *Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu*, Malatya 17-19 Kasım 2017, (yayınlanmamış bildiri metni).

¹⁵ Cemaat: Ashap, müctehid imamlar veya her devirdeki müslümanların büyük çoğunluğu gibi anlamlara gelen ve Ehl-i Sünnet için kullanılan bir tabir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *DİA*, X, 525-230.

Erken dönem kaynakları incelendiğinde “Cemaat” ve “Sünnet” ifadelerine rastlansa da Ehl-i Sünnet kavramına rastlanmamaktadır. Ehl-i Sünnet kavramı Müslümanlar arasında muhtelif fırkalar ortaya çıktıktan sonra kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Durum böyle olsa da el-Malatî, genel anlamda cemaate sarılmayı emreden ve ondan ayrılmayı sakındıran rivayetleri Ehl-i Sünnete sarılma bağlamında anlamakta ve bu çerçevede değerlendirmektedir.

a) Cemaate Sarılmayı Emreden Rivayetler

el-Malatî'nin Ehl-i Sünnet'in hak üzere olan tek fırka olduğunu savunma babında zikrettiği rivayetlerin başında, cemaate sarılmayı teşvik edip ondan ayrılmayı sakındıran rivayetler gelmektedir.

Rivayete göre Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Her kim cemaatten bir karış ayrılırsa, boynundan İslam akdini çıkarmış olur.*”¹⁷

Başka bir rivayette ise şöyle buyurmuştur: “*Allah'ın (kudret) eli cemaat üzerindedir. Cemaatten ayrılan kişi, şeytanla olur, o kişi Allah ve Resulü'ne de karşı gelmiş olur.*”¹⁸

db | 375

el-Malatî'nin Ehl-i Sünnet'i savunma babında naklettiği bu iki rivayet, aslında cemaatin ve cemaatle beraber hareket etmenin önemine dairdir. Birinci rivayet, el-Hâris b. el-Hâris el-Eş'arî'den gelen uzun bir rivayetin bir bölümüdür. Rivayet sahihtir ve Ebû Davud'un *Sünen*'i başta olmak üzere birçok kaynakta geçmektedir.¹⁹

İkinci rivayet ise kaynaklarımızda *يد الله مع الجماعة* “*Allah'ın (kudret) eli cemaatle beraberdir*” şeklinde geçmektedir. Bu rivayet de âlimlere göre sahihtir.²⁰

İslam dininin cemaate ve birlikteliğe önem verdiği bilinen bir hakikattir.²¹ Ancak Resûlullah'ın böylesi rivayetlerde geçen “cemaatten” ne kastettiği âlimler arasında ihtilafıdır. İbn Dakîk el-İd (ö.

¹⁶ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *DİA*, X, 525.

¹⁷ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 65.

¹⁸ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 65.

¹⁹ Ebû Dâvud, *Sünne*, 30; Tirmizî, *Emsâl*, 3; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 117; Ahmed, *Müsned*, XXXV, 445.

²⁰ Tirmizî, *Fiten*, 7; İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 437.

²¹ Buhârî, *Ahkâm*, 4; Tirmizî, *Fiten*, 7; İbn Receb el-Hanbelî, *Fathü'l-Bârî*, Darü İbni'l-Cevzî, Dammam 1422, I, 115..

702/1303), cemaatten maksadın bütün Müslümanlar olduğunu söylemiştir.²² İbn Hacer'e göre rivayetteki cemaatten kasıt أهل الحل والعقد من كل عصر "her dönemdeki danışma meclisi" iken, Kirmânî'ye (ö. 786/1384) göre müçtehitlerin üzerinde icmâ ettiği kimselerdir.²³ el-Mübârekpûrî (1865-1935) ise cemaatten, yönetici emrinde örgütlenmiş yapıyı anlamıştır.²⁴ el-Münâvî'ye (ö. 1031/1622) göre cemaatten maksat sahâbe ve sonrasındaki selef ulemasıdır.²⁵ Ayrıca cemaatten cami cemaatini anlayanlar olduğu gibi²⁶ sofradaki grubu kapsayacak şekilde geniş çerçevede anlayanlar da olmuştur.²⁷ Azîmâbâdî (1857-1911), cemaatten çıkmaktan, yöneticinin ya da üzerinde ittifak edilenin tersine hareket etmeyi anlamıştır.²⁸ Buhârî'de yer alan konu ile ilgili rivayete bakıldığında cemaatten ayrılma, Müslümanların yöneticisine karşı gelmek anlamında anlaşılabilir. Zira Buhârî'de aynı rivayet farklı bir yerde, "Her kim yöneticinin emrinden bir karış dışarı çıkarsa"²⁹ şeklindedir. İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle demiştir: "Kişi yöneticisinden hoşlanmadığı bir şeyle karşılaştığında sabretsin. Zira her kim cemaatten bir karış ayrılırsa mutlaka cahiliye ölümüyle ölür."³⁰ Taberî'nin (ö. 310/923) de bu görüşte olduğu görülür. O, cemaatten ayrılmayı fitne zamanlarında yöneticiye karşı gelmek olarak anlar. Ebâ Mesûd el-Ensârî (ö. 42/662 [?]), cemaate sarılmanın Allah'ın ipine sarılmak olduğunu söylemiştir. Cemaatten maksadın âlimlerin önde gelenleri olduğunu söyleyenler de olmuştur. Mesela Abdullah b. Mübârek'e (ö. 181/797) sorulduğunda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den başlayarak isimler saymıştır. Başka bir grup, "Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sarılmayı emrettiği cemaatten kasıt, onun yolunu devam ettiren sahâbe cemaatidir" demiştir. İbn Battâl'a (ö. 449/1057) göre Müslümanların bir yöneticisi varsa cemaat onunla beraber olanlardır. Onlardan ayrılmak ve yöneticiye karşı gelmek

²² Bkz. Müslim, Kesâme, 25, 26; Ebû Dâvud, Hudûd, 1; İbn Dakîk el-İd, Tekiyyuddîn, Şerhü'l-Arba'în en-Neveviyye, Müessesetü'r-Reyyân, 1424/2003, s. 65.

²³ İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, XII, 316.

²⁴ el-Mübârekpûrî, Tühfetü'l-Ahvezi, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ty., VI, 320.

²⁵ el-Münâvî, et-Teysîr, Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfi'i, Riyâd 1988, II, 113.

²⁶ Ahmed, Müsned, XLV, 507, no: 27514; XXXVI, 42, no: 21710.

²⁷ İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, IX, 535.

²⁸ el-Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415, XIII, 73.

²⁹ Buhârî, Fiten, 2.

³⁰ Buhârî, Ahkâm, 4.

cemaatten ayrılmak sayılır. Yöneticinin olmadığı ve Müslümanların gruplara ayıldığı zamanlarda hepsinden uzak durmak gerekir.³¹

Görüldüğü gibi “cemaat” kavramı üzerinde sözbirliği yoktur. Bu farklı görüşler, “cemaat” kavramının geniş bir anlam ifade etmesi yanında muhtemelen âlimlerin yaşadıkları dönemlerdeki siyasi ve sosyal şartların etkisiyle hadisleri farklı anlayıp yorumlamalarından kaynaklanmıştır. Biz, cemaat kavramını geniş anlamına hamledip ve dar kılıflı anlamalardan uzak durmanın en doğrusu olduğuna inanıyoruz. Hz. Peygamberin bu kavrama bir sınırlama koymamış olması, bu kavramın inanan bütün ümmeti kapsamamasını gerektirir.

Şâri'in bu konudaki gayesi, “Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve sâkın tefrikaya düşmeyin”,³² “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanın ve ihtilafa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır”,³³ “Allah, kendi yolunda birbirine kurşunla kenetlenmiş binalar gibi saflar halinde savaşanları sever”³⁴ gibi ayetlerde açıkça ifade edilmiştir. Ayetlerde birlik ve beraberliğe vurgu yapılırken, parçalanmaya götürecekt tehlikesiyle inananların birbiriyle uğraşması yasaklanmıştır. Sakındırma farklı fikir ve düşüncelere değil, inananların birbirini düşman görecekt şekilde parçalara bölünüp ihtilafa düşmelerinedir.

Ayetlerdeki uyarılar bütün inananları kapsadığı gibi “cemaat” tabirinin geçtiği hadisler beraber değerlendirildiğinde bu kavramdan da, İslam dinini kabul eden herkesin yani “Müslüman cemaatinin” kastedildiği anlaşılır.³⁵ İnanmayanlar ise “cemaat” kapsamına dâhil değildir. Kavramı bir grup veya fırkaya tahsis ettiğimizde, her grubun bunu kendisi için anlamak isteyeceği açıktır. Müslüman olduklarını söyleyen kişi ya da grupları, farklı görüş ve düşüncelerinden dolayı cemaat kapsamı dışında tutmak, kanaatimizce ayetlere ve sahih sünnete aykırı olacaktır.

el-Malatî'nin cemaate sarılma bağlamında zikrettiği deliller sahih ve güçlü olsa da kapsamlarını daraltmış gibi görünmesi, hadislerde geçen cemaat kavramını, inanan belirli bir kesime tahsis

³¹ İbn Battâl, Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2003, X, 34-36.

³² Ali İmrân, 3/103.

³³ Ali İmrân, 3/105.

³⁴ Saf, 61/4.

³⁵ Emîr es-San'ânî, *et-Tenvîr*, Şerhu'l-Câmi's-Sağîr, Mektebetü Dâri's-Selâm, Riyâd, 2011, III, 355.

edilmiş bir kavram gibi sunması isabetli olmamıştır. Kanaatimizce Kur'an ayetleri ve hadislerde ayrılanlara azap vaad edilen cemaatten maksat sahih iman şemsiyesidir. Cemaat, bu şemsiyenin altından olan herkeştir.

b) Bid'atlerden Uzak Durmayı Öğütleyen Rivayetler

el-Malatî'nin Ehl-i Sünnet'i savunma bağlamında zikrettiği rivayetler arasında bidatlerden uzak durmayı ve Sünnet'e sarılmayı emreden rivayetler de öne çıkmaktadır.

Rivayete göre 'İrbâd b. Sâriye (ö. 75/694) (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullâh (s.a.s.) bize namaz kıldırdıktan sonra vaaz verdi. Verdiği vaazda şunlar da vardı: “Sizden her kim benden sonra hayatta kalırsa birçok ihtilaf görecektir. Böyle bir durumda benim Sünnetime ve benden sonraki raşîd ve doğru yoldaki halifelerimin Sünnetine sarılın. Azı dışlarınızla Sünneti sımsıkı tutun. Sonradan ortaya çıkan şeylerden/bidatlerden uzak durun. Zira her bidat dalalettir.”³⁶

378 | db

Bu rivayette Hz. Peygamber, kendi sünneti yanında raşîd halifelerinin sünnetine de sarılmayı öğütlemektedir. el-Malatî'ye göre Hz. Peygamber'in ve raşîd halifelerin sünnetine muhalif her görüş ve düşünce bidattir ve dalalettir. Hz. Peygamber ve raşîd halifelerin sünnetini takip eden tek fırka ise Ehli-i Sünnet'tir. Diğerleri ehli-bid'at ve delalettir. el-Malatî, bu rivayette geçen raşîd halifelerden ilk dört halifeyi anlamış ve rivayeti bu bağlamda muhaliflerine karşı delil olarak ileri sürmüştür. Bu rivayet, Tirmizî ve Ebû Dâvud'un *Sünen*'leri başta olmak üzere başka kaynaklarda yer alan âlimlerin sahih kabul ettiği bir hadistir.³⁷ Aslında rivayetin hulefâ-yi râşîdînin sünnetiyle ilgili olan kısmından, el-Malatî'nin anladığı gibi sadece ilk dört halifeyi anlamak zor görünmektedir. Zira ifade geneldir ve söylendiği zamanda “halife/halifelik” diye bir idarecilik sistemi henüz yoktur. Bazı âlimler, konuyla ilgili sıhhati tartışmalı bir rivayeti dikkate alarak bu ifadedden “hadisleri nakleden kimsele-ri” anlamışlardır. Taberânî'nin *el-Mü'cemü'l-Evsat*'ında geçen rivayet şöyledir: Resûlullah (s.a.s.), “Allah, halifelerime rahmetiyle muamele etsin” dedi. “Halifelerin kimlerdir Ey Allah'ın Resûlü?” diye sorulunca, “Benden sonra gelip hadislerimi ve sünnetimi rivayet edenler ve

³⁶ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 66.

³⁷ Ebû Dâvud, *Sünne*, 6; Tirmizî, *İlim*, 16; Son dönem âlimlerinden el-Elbânî de rivayeti “sahih” kabul etmiştir.

onu insanlara öğretenlerdir” diye cevap verdi.³⁸ Hz. Peygamber’in zikri geçen hadisi dört raşid halifeyle ilgili bir tavsiye olsaydı, halife seçimlerinde ihtilaf ve belirsizlik ortaya çıkması düşünülemezdi.³⁹

Biz, hadiste geçen raşid halifeler kavramının genel anlamlı ve geniş kapsamlı bir ifade olduğu kanaatindeyiz. Kur’an ve Sahih Sünnet’e uygun olarak Müslümanları idare eden bütün idareciler yanında Hz. Peygamber’in mirasına sahip çıkan, görüşleri farklı olsa da bütün âlimlerin bu kapsama girdiğini düşünüyoruz. Buna göre bu rivayetin, inanan bir kesimin batıl yolda olduğuna delil olarak sunulması isabetli değildir.

İkinci Rivayet:

el-Malatî'nin getirdiği diğer bir rivayete göre Hz. Aişe (r.a.) Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Her kim bizim emrimize uygun olmayan bir işte bulunursa, o iş ondan asla kabul olunmaz.”⁴⁰

Rivayet, küçük lafız farklılıkları ile temel hadis kaynaklarında geçmektedir.⁴¹ Hadis sahih ve sâbittir ancak el-Malatî'nin bu rivayete dayanarak adeta Ehl-i Sünnet dışında sonradan ortaya çıkan farklı görüşlerdeki tüm fırkaları bâtil göstermesi isabetli değildir. O, bir yanda büyük günah işleseler dahi tevhîd ehlinden hiç kimsenin tekfir edilemeyeceğini kabul ederken,⁴² diğer yandan farklı fikirdeki fırkaları keskin ve kırıcı bir dille bâtil addetmektedir. Kur’an ve sahih Sünnet’e muhalif görüşler elbette ki bâtildir. Genelleme yaparak grupları bâtil saymak yerine varsa bâtil fikirlerini delillerle ortaya koymanın daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Zira bu rivayet, sonradan ortaya çıkan her fikir ve düşüncenin batıl olduğunu değil, Şâri’in koyduğu temel esaslara ve O’nun emir ve yasaklarına muhalif olanların kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır. Yani İslam’ın ve Müslümanların zararına olan yeni şeyler Sünnet-i Seyyi/Bid’at, Kur’an ve Sünnet’e muhalif olmayıp ümmetin maslahatına uygun olan fikir ve düşünceler ise Sünnet-i Hasene sayılmalıdır.

³⁸ Bkz. el-Heysemî, Nüreddîn, Mecmeü’z-Zevâid, I, 335, no: 522; el-Elbânî, *Silsile el-Ahâdis ed-Da’ife ve’l-Mevdû’a*, II, 247, no: 854, bazı âlimler rivayeti bâtil kabul etmişlerdir.

³⁹ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *DİA*, X, 525.

⁴⁰ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 66.

⁴¹ Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17; Ebû Dâvud, Sünne, 6; Ahmed, *Müsned*, XL, 507, no: 24450.

⁴² el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 13.

Sünnet-i Hasene olan şeyleri ihyâ etmek övülmüşken Sünnet-i Seyyie olan şeylerin ihyâsı yadırganmıştır.⁴³

c) Ehl-i Kitâb'ın Adetlerine Körü Körüne Tabi Olmayı Yadırganayan Rivayetler

el-Malâtî, Ehl-i Sünnet'i müdafaa ve Ehl-i Bid'at'i eleştiri babında şöyle bir rivayet zikretmiştir: Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: “*And olsun ki sizler sizden öncekilerin sünnetlerine/adetlerine adım adım, arşın arşın, karış karış tabi olacaksınız. O kadar ki onlar bir keler deliğine girse-ler siz de gireceksiniz.*” Biz dedik ki “*(Kastettiğiniz kimseler) Yahudi ve Hristiyanlar mıdır?*” Allah Resûlü, “*Başka kimler! (Tabi ki onlar)*” buyurdu.⁴⁴

Bu rivayet de önceki hadis gibi küçük metin farklılıklarıyla Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri başta olma üzere hadis kaynaklarında geçmektedir.⁴⁵ Buhârî, önemine binaen rivayetin ilk bölümünü bâb başlığı yapmıştır. Rivayet, inananların Allah'ın emir ve yasaklarında muhalefet etmede aşırıya giderek Ehl-i Kitâb'a muvafakat edeceklerini temsili bir sanat ile açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle hadiste, Ehl-i Kitâb'a körü körüne tabi olma konusunda tüm ümmete bir uyarıda bulunulmuştur. el-Malâtî'nin takdim ettiği gibi sadece Ehl-i Bid'at olarak görülen fırkalar uyarılmamıştır.

d) Dinde Aşırılığı Yasaklayan Rivayetler

el-Malâtî, Ehl-i Bid'at olarak gördüğü fırkaların, dinde aşırıya kaçtığını, sadece Ehl-i Sünnet'in orta yolda olduğunu iddia ederek şu rivayeti delil olarak zikretmiştir: Rivayete göre Resûlullah (s.a.s.) büyük cemreyi taşıyacağı günün sabahında İbn Abbâs'a dedi ki: “*Bana birkaç çakıl taşı getirir misin?*” İbn Abbâs, ona üç küçük taş getirdi. Allah Resûlü, “*(Şeytan taşlamada atacağınız taşlar) bunlar gibi olsun*” buyurdu ve “*Dini zorlaştırmaktan/şiddetten sakının. Zira sizden öncekiler dini zorlaştırdıkları için helak oldular*” buyurdu.⁴⁶

⁴³ Bkz. Müslim, İlim, 15, Zekât, 69; Tirmizî, İlim, 15; Nesâî, Zekât, 64.

⁴⁴ el-Malâtî, *et-Tenbîh*, s. 67.

⁴⁵ Buhârî, İtisâm, 14; Müslim, İlim, 6; İbn Mâce, Fiten, 17; Ahmed, *Müsned*, XV, 508, no: 9819.

⁴⁶ el-Malâtî, *et-Tenbîh*, s. 67.

Bu rivayet, hadis kaynaklarımızda yer alan sahih bir rivayettir.⁴⁷ Buhârî her ne kadar bu rivayeti *Sahîh*'ine almamışsa da bu anlamda bir bâb başlığı açmış ve altında şartlarına uygun bu anlamdaki başka rivayetler zikretmiştir.⁴⁸

Rivayetin sebab-i vurûdu baştaki kısımdan anlaşılmalıdır. Hz. Peygamber büyük şeytanı (cemre-i 'akabe) taşıyacağı zaman İbn Abbâs'tan çakıl taşları toplayıp getirmesini istemiş, İbn Abbâs da ona parmak uçlarıyla atılabilecek çakıl taşları getirmiştir. Allah Resûlü, bunları eline alıp göstererek "atacağınız taşlar böyle olsun; dinde aşırılıktan kaçın, zira sizden öncekiler dinde aşırıya kaçıklarından dolayı helak oldular" demiştir. Dinde aşırılık, ayetlerle de yasaklanmıştır.⁴⁹ Dolayısıyla hadis bir anlamda ilgili ayetlerin de beyanı niteliğindedir.

Amelî konularda aşırılık yasaklandığı gibi inanç konularında da ilâhî maksada aykırı yorumlar yaparak aşırıya kaçmak yasaklanmıştır. el-Malatî bu rivayet ile Ehl-i Sünnet dışındaki fırkaların özellikle inanç konularında yanlış yorumlara giderek dinde aşırıya düştüklerini söylemeye çalışmıştır. Bazı fırkaların, büyük günah işleyenleri tekfir etmesi gibi inançlar dikkate alınmırsa el-Malatî'nin nispeten bu konuda haklı olduğu söylenebilir. Ancak Ehl-i Sünnet'ten saymadıkları fırkalara eleştirel yaklaşımda ifrata kaçan âlimlerin de olduğu malumdur. Bu ifrât nispeten el-Malatî'de de görülmektedir.

db | 381

e) Bâtıl Fırkalardan Uzak Durmayı Tembihleyen Rivayetler

Ehl-i Sünnet dışındaki fırkaların bâtıl olduğunu ve onlardan uzak durmak gerektiğine dair el-Malatî'nin zikrettiği bir rivayet şöyledir: Hz. Ömer, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim dedi: "*Ehl-i Kader ile oturmayın. Sakın onlarla tartışmaya/konuşmaya girmeyin.*"⁵⁰

Öncelikle bu rivayetin zayıf olduğunu belirtelim. Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde iki yerde geçmektedir. Rivayeti Ebû Hureyre (r.a.), Hz. Ömer'den aktarmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, Hâkim'in *el-Müstedrek*'i, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'i ve daha başka kaynaklarda hep aynı isnatla yer almıştır. İsnadında, Hakîm b. Şerîk el-Huzelî

⁴⁷ Nesâî, Menâsik, 217; İbn Mâce, Menâsik, 63; Ahmed, *Müsned*, III, 350; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 465, no: 1711;

⁴⁸ Buhârî, İ'tisâm, 5.

⁴⁹ Bkz. 4 Nisâ, 171; 5 Mâide, 77.

⁵⁰ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 67.

adında meçhul bir râvînin olması rivayeti zayıf duruma düşürmektedir. Bu nedenle el-Elbânî ve el-Arnaût gibi son dönem âlimleri rivayeti zayıf kabul etmişlerdir.⁵¹ Bir an için rivayetin sahih olduğunu varsaydığımızda -zira zayıf hadislerin de Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali vardır- anlamının şu olacağını düşünüyoruz: “(İmanınızda şüpheye ve tereddüde sebep olmaması için) kader konusunda ileri geri konuşanların meclisinde bulunup onları dinlemeyin. Bu konuda onlarla ilk söze başlayan kişiler de siz olmayın.” Rivayeti böyle anladığımızda Resûlullah'ın (s.a.s.) uyarısı, kader konusunda derin bilgiye sahip olamayanlar için olacaktır. Bilginler için bir tehlike söz konusu olmadığından uyarının onları kapsamadığını söyleyebiliriz. Her halükarda rivayetin sonradan ortaya çıkan Kaderiyye, ya da diğer fırkalarla birebir ilişkisi olmadığı kanaatindeyiz. Başka bir ifade ile rivayet, daha çok ilmî birikimi yetersiz genel halk bireylelerini kader hakkında ileri-geri konuşanların şerrinden korumaya yönelik bir uyarı niteliğindedir.

382 | db

Görüldüğü gibi el-Malatî'nin Ehl-i Sünnet'i savunma bağlamında zikrettiği rivayetler arasında zayıf rivayetler varsa da çoğunlukla sahih rivayetlerdir. Fakat zikrettiği rivayetler, direkt Ehl-i Sünnet'i savunmakla ilgili hadisler değildir. Daha önce ifade edildiği gibi Ehl-i Sünnet kavramı ile bu kavramın kapsamı Hz. Peygamber'den sonraki dönemde ortaya çıkmıştır.

2. Fırkaların Delilleri Bağlamında Zikrettiği Rivayetler

Bazı fırkaların batıl görüşlerini hadislere dayandırmak istedikleri bilinmektedir. Bunu ya sahih rivayetleri kendi görüşleri doğrultusunda yorumlayıp asıl manalarından ve maksatlarından uzaklaştırarak ya da görüşlerini teyit edecek rivayetler uydurarak yapmışlardır.⁵²

el-Malatî, zaman zaman fırkaların delil olarak kullandıkları rivayetleri zikrederek, onların bunları nasıl yanlış anlayıp kendi görüşleri doğrultusunda te'vîl ettiklerini açıklamaya çalışır. Zikredilen

⁵¹ Ebû Dâvud, Sünne, 17, 18; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 85, no: 285; İbn Hibbân, I, 280; Ahmed, *Müsned*, I, 333, no: 206.

⁵² Abdulfettâh Ebû Gudde, *Lemehâtun min târîh es-Sünne ve 'Ulûmi'l-Hadîs*, Dârü'l-Beşâir, Beyrut, 2008, s. 91 vd.

rivayetler dikkate alındığında Râfızîlerin, en çok hadisleri istismar eden fırka olduğu görülmektedir.⁵³

el-Malatî, Râfızîlerin علي في السحاب “Ali, bulutlardadır” rivayetine dayanarak Hz. Ali'nin bulutlarda olduğuna inandıklarını aktararak şöyle demektedir: “Aslında bu ifade, Resûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Ali'ye söylediği bir sözdür ancak, Râfızîler bu sözü yanlış te'vîl etmektedirler. Rivayette geçen “sehâb” ifadesi aslında Ali'nin başında taşıdığı sarığının ismi idi. Bir gün Hz. Ali, başında sarığıyla geldi. Onu gören Allah Resûlü (s.a.s.), “أتاكم علي في السحاب” “Ali sehâbıyla yani sarığıyla geldi” demiştir.”⁵⁴ Hz. Ali'nin sarığının isminin “sehâb” olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık. Kanaatimizce el-Malatî, burada zorlama bir teville gitmiştir. Çünkü bu rivayet, hadis kaynaklarında geçmeyen ve sahih olmayan bir rivayettir.⁵⁵ Sahih olmayan bir rivayeti tevil etmeye gerek yoktur.

Râfızîlerin batıl görüşlerini dayandırdıkları bir diğer rivayet, Resûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Ali için söylediği “انت مني بمنزلة هارون من موسى” “Benim yanımda senin konumun, Hârûn'un (a.s.) Mûsâ (a.s.) yanındaki konumu gibidir” hadisidir. el-Malatî'nin verdiği bilgiye göre Râfızîlerin sekizinci fırkası, bu hadise dayanarak Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'den (s.a.s) sonraki nebî olduğunu söylerler.⁵⁶ Buhârî, Müslim ve daha birçok kaynakta yer alan bu hadis el-Malatî'nin de dediği gibi Râfızîlerce⁵⁷ bağlamından koparılıp yanlış te'vîl edilmiştir. İşin aslı şudur: Hz. Mûsâ, Rabbinin mikâtına giderken arkasında Hz. Hârûn'u halife bıraktığı gibi Allah Resûlü (s.a.s.) de, Tebûk seferine çıktığında Hz. Ali'yi yerine Medine'de, evine, ailesine ve diğer işlere bakması için halife/emîr bırakmış ve bu sözünü söylemiştir.⁵⁸ Onun bu sözünü farklı yerlere çekip bağ-

⁵³ Rafiziler hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Râfızîler”, *DİA*, İstanbul 2007, cilt: 34, sayfa: 396-397.

⁵⁴ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 15.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fî'l-Ahâdisi'l-Vâhiye*, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, I, 223, no: 349.

⁵⁶ el-Malatî, *et-Tenbîh* s. 18.

⁵⁷ el-Malatî, Râfızîler için burada “câhiller” ifadesini kullanmaktadır. Bkz., *et-Tenbîh* s. 18.

⁵⁸ Buhârî, *Fedâil*, 9, Mağâzî, 74; Müslim *Fedâil*, 30; İbn Mâce, *Mukaddime*, 11, (Fadlu Ali b. Ebî Tâlib), no:115.

lamından uzak teviller vermenin, el-Malatî'nin dediği gibi doğru olmadığı açıktır.⁵⁹

Ayrıca Allah Resûlü, aynı sözünün devamında, ayete muvafık olarak⁶⁰ “*Benden sonra artık hiçbir nebî yoktur*” buyurmuştur.⁶¹ Oysa bu kısım kimi fırkalarca görmezden gelinmiştir. Bu kısmını dikkate alan Rafizîlerin isnâ aşeriyye fırkası ise Hz. Ali’yi nebî değil imam olarak kabul etmişlerdir. Bu te’vîlin de hadisin bağlamından uzak olduğu açıktır. el-Malatî’ye göre Resûlullah’ın Hz. Ali’yi imam atadığına dair Râfizîlilerin dayanak gösterdiği diğer bir rivayet, من كنت مولاة فعلي مولاة “*Ben kimin mevlâsı (dostu) isem Ali de onun mevlâsıdır*” hadisidir. Bu rivayet de, Tirmizî’nin *Câmi’î* başta olmak üzere İbn Mâce’nin *Sünen’i*, Hâkim’in *Müstedrek’i*, Nesâî’nin *Sünen’i*, İbn Hibbân’ın *Sahîh’i* ve başka kaynaklarda geçmektedir. Tirmizî rivayet için “hasen, sahîh” derken el-Elbânî sahîh demiştir.⁶² Dolayısıyla hadisin en azında hasen olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki ne önceki rivayetten ne de bu rivayetten Hz. Ali’nin imamlığına dair anlam çıkarmak kanaatimizce mümkün değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) birçok sahâbîye zaman zaman sevgisini farklı ifadelerle göstermiştir. Bu sözleriyle de Hz. Ali’ye iltifatta bulunmuş ve ona olan sevgisini tezahür ettirmiştir. Bu da gayet tabii bir şeydir. Ayrıca hiçbir âlim Resûl-i Ekrem’in bu sözünü, Şiilerin anladığı gibi Hz. Ali’nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir. Resûl-i Ekrem’in hadislerinde geçen “mevlâ” ve “velî” kelimeleri “halife” veya “imam” anlamında değil hep “dost, efendi, arkadaş” manalarında kullanılmıştır.⁶³ Bütün bu açıklamalar yanında rivayetin Râfizilerce uydurulduğunu söyleyenlerin olduğunu da eklemekte fayda vardır.⁶⁴ Özellikle ilk halifenin tayininde sahâbîlerin böyle bir hadisi gündeme getirip Hz. Ali’nin halife olması gerektiğini dile getirme-

⁵⁹ Hadislerde bağlamın önemi hakkında geniş bilgi için bkz. Nurullah Agitoğlu, *Hadis ve Bağlam*, Kitabı Yayınları, İstanbul 2015.

⁶⁰ Ahzâb, 33/40.

⁶¹ Buhârî, Mağâzî, 74; Müslim Fedâil, 30.

⁶² Tirmizî, Menâkıb, 20; İbn Mâce, Mukaddime, 11, (Fadlu Ali b. Ebî Tâlib), no:121; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 375, no:6931; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 109; Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, V, 45, 131-136.

⁶³ Ethem Ruhi Fiğlalı, “Gadir-i Hum”, *DİA*, Ankara 1996, XIII, 279; Abdurrahman Ece, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış Doktora tezi, Bayburt Üniversitesi, 2016, s. 368.

⁶⁴ Muhammed Cemal Sofuoğlu, “el-Hadîsu ‘inde’s-Şîati’l-İmâmiyye”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 288 vd; Abdullah Ünalın, İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî’a’ya Göre Hadis, s. 103, 440 nolu dip not.

miş olmaları iki durumdan birini doğrulamaktadır. Ya bu rivayeti uydurma kabul edenlerin dediği gibi, gerçekte Hz. Peygamber böyle bir sözü söylememiştir. Ya da bunu söylemiş ancak hiçbir sahâbî, Rafizîlerin iddia ettiği gibi, bu hadisten Hz. Ali'nin imameti gibi bir anlam çıkarmamıştır. Doğru olanın ikincisi olduğuna inanıyoruz.

Râfizîlerin istismar ettiği bir diğer rivayet “*Ben ilmin şehriyim Ali ise bu şehrin kapısıdır*” rivayetidir.⁶⁵ Alî el-Kârî'nin verdiği bilgilere göre bu rivayeti, Tirmizî *Câmi*'inde zikretmiş ve rivayet için “*منكر*” demiştir. Aynı şekilde Buhârî de “*كذب لا اصل له*” mevzu'dur ve aslı yoktur” demiştir. Ebû Hâtım ve Yahyâ b. Sa'îd de aynı şeyleri söylemişlerdir. İbnü'l-Cevzî, rivayeti *Mevzuât*'ında zikretmiş, Zehebî ve diğer âlimler de ona muvafakat etmişlerdir.⁶⁶ Eş-Şevkânî de *Mevzuât*'ına almış ve daha detaylı açıklamalar vermiştir.⁶⁷ El-Elbânî de rivayeti mevzu kabul etmiştir.⁶⁸ Daha önce ifade ettiğimiz gibi fırkalar inanç ve düşüncelerini naslara dayandırmak için ne yazık ki bazen hadis uydurma yoluna başvurmuşlardır.⁶⁹ Bu rivayet de kanaatimizce bu bağlamda uydurulmuştur. Hz. Ali'nin faziletine dair Râfizîler tarafından daha birçok rivayet uydurulduğu iddia edilmiştir.⁷⁰ el-Malatî'nin bu rivayeti zikrederken sıhhati hakkında değerlendirme yapması beklenirdi. Ancak o sadece rivayeti vermekle yetinmiştir.

el-Malatî, Resûlullâh'ın (s.a.s.) Hz. Ali'ye, “*Benim Kur'an'ın inmesi üzerine savaştığım gibi sen de onun te'vîli üzerine savaşacaksın*” dediğini ve Rafizîlerin bunu Ali'nin imameti için delil aldıklarını zikreder.⁷¹ Yaptığımız araştırmada bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde *إِنَّ مِنْكُمْ مَنْ يُقَاتِلُ عَلَى تَأْوِيلِهِ كَمَا قَاتَلْتُ* “*Benim Onun (Kur'an'ın) inmesi üzerine savaştığım gibi siz-*

⁶⁵ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 20.

⁶⁶ Alî el-Kârî, Nûreddîn b. Ali b. Muhammed, *el-Esrârü'l-Marfû'a*, thk. Muhammed b. Lütî es-Sabbâğ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1406/1986, s. 118.

⁶⁷ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü'l-Mecmû'a*, (I-II İki cüz bir arada), Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bâz, Mekke el-Mükerreme, t.y., s. 440, no: 1089-1090.

⁶⁸ el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdis ed-Da'îfe ve'l-Mevdû'a*, I-XIV, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1421/2000, VI, 518 vd., no: 2955.

⁶⁹ Geniş bilgi için bkz. Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*, İfav, İstanbul 2009; Abdulfettah Ebu Gudde, *Mevzu Hadisler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2015.

⁷⁰ Alî el-Kârî, *el-Esrârü'l-Marfû'a*, s. 477; Örnek bazı rivayetler ve geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Ece, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış doktora tezi, Bayburt 2016, s. 290-92, ayrıca tezin üçüncü bölümüne bakılabilir.

⁷¹ el-Malatî, *et-Tenbîh* s. 20, Rivayetin Arapça metni şöyledir: *تقاتل على تأويل القرآن كما قاتلت على تنزيله*

den de onun tevili üzerine savaşılanlar olacaktır” şeklinde yer almaktadır.⁷² Hâkim’e göre rivayet, Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre sahihtir. El-Elbânî de rivayetin geçtiği kaynakları zikrettikten sonra, “rivayetin sahih olduğunda şüphe yoktur” demiştir.⁷³ Allah Resûlü’nün (s.a.s.) Hz. Ali’yi kast ettiği her ne kadar rivayetin siyâkından anlaşılrsa da hitap, direk ona değil sahâbe grubuna söylenmiştir. Hitap ile direkt Hz. Ali kastedilse bile buradan onun imame-tine dair bir işaret bulmak zordur. Rivayeti, “Benim inen Kur’an’ı insanlara kabul ettirmek için mücadele verdiğim gibi, sizde de onu yanlış yorumlayanlara karşı mücadele edecekler olacaktır” şeklinde anlamak mümkünse de biz, rivayetin daha detaylı bir araştırmaya ihtiyacının olduğu kanaatindeyiz.

el-Malatî’nin zikrettiği bazı rivayetler de, Zeydiyye’nin dördün-cü fırkası olarak kabul ettiği Bağdat Mutezilesi hakkındadır.⁷⁴ O, bu fırkanın, haklarında hadis vârid olduğu için Ezvâc-ı Tâhirât ile Aşere-i Mübeşşere’ye söz etmediklerini, lakin diğer sahâbileri, özellikle Ali’ye karşı Muâviye yanında yer alan sahâbileri eleştirdiklerini söyler.⁷⁵ Zikrettiğine göre delil olarak kullandıkları birinci rivayet, عَشْرَةٌ فِي الْجَنَّةِ “On kişi cennettedir...” diye başlayan hadistir. Bu rivayet Ebû Dâvud ve Tirmizî’nin *Sünen*’leri, İbn Hibbân’ın *Sahîh*’i gibi birçok kaynakta yer almaktadır.⁷⁶ İkinci rivayet, “Dünyadaki eşlerim var ya! Onlar, ahirette de eşlerimdir” rivayetidir.⁷⁷ Bu lafızla bir rivayete rastlamadığını ifade eden İbn Hacer, Resûlullah’ın dünyadaki eşlerinin ahirette de eşleri olacağına başka rivayetlerden anlaşıldığını söylemiştir.⁷⁸ Hâkim’in *Müstedrek*’inde bu ifadelerle benzer “isnadı sahihtir” dediği bir rivayet olsa da⁷⁹ kaynaklarda el-Malatî’nin zikrettiği aynı ifadelerle bir rivayete rastlanmamıştır.

⁷² Hâkim, *Müstedrek*, III, 123; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 385; Ahmed, *Müsned*, XVII, 391; Heysemî, *Mecemü’z-Zevâid*, V, 338.

⁷³ el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdis es-Sahîha*, I-IX, Mektebetü’l-Me’arif, Riyâd 1415/1995, V, 639 vd., no: 2487.

⁷⁴ Mu’tezile hakkında geniş bilgi için bkz. İlyas Çelebi, “Mu’tezile”, *DİA*, İstanbul 2006, cilt: 31, sayfa: 391-401; Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, Otto Yayınları, İstanbul 2012; Zeydiyye hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Gökalp, “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul 2013, cilt: 44, sayfa: 328-331.

⁷⁵ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 28.

⁷⁶ Ebû Dâvud, *Sünne*, 9; Tirmizî, *Menâkıb*, 26; İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 454, el-Elbânî’ye göre de sahihtir.

⁷⁷ Arapça metni şöyledir: أزواجي في الدنيا هن أزواجي في الآخرة

⁷⁸ İbn Hacer, *Telhîsü’l-Habîr*, Dârü’l-Mişkât, Kurtuba, 1416/1995, I-IV, III, 279, no:1554.

⁷⁹ Hâkim, *Müstedrek*, III, 137, no:4667; Detaylı bilgi için bkz. İbn el-Mülakkîn, *el-Bedrü’l-Münîr*, I-IV, Dârü’l-Hicre, Riyad, 1425/2004, III, 457.

Dolayısıyla onun bazı fırkaların görüşlerini açıklama bağlamında zikrettiği rivayetlerin yetersiz ve bir kısmı da sıhhati sabit olmayan hatta 387evzu' olan rivayetler olduğu söylenebilir.

Gündemde oldukça yer etmiş bir önemli fırka da hiç şüphesiz ki Mürcie'dir.⁸⁰ el-Malatî, Mürcie'nin “ ‘Allah'tan başka ilâh yoktur diyen (inanan) kimse, zina da işlese, hırsızlık da yapsa, insan da öldürse yine cennete girer”⁸¹ hadisini kendi görüşlerine delil göstererek, her türlü büyük günahı işleyen, farzları yerine getirmeyen ve fuhuşa bulaşan kimselerin –tevbelerini geciktirseler bile- bu fiillerinin imana zarar vermeyeceğini savunduğunu zikreder.⁸² Aslında delil getirilen rivayet, aynı lafızlarla olmasa da farklı lafızlarla sahihtir ve kaynaklarımızda yer almaktadır. Sahih rivayetlerde el-Malatî'nin verdiği rivayetin sonunda yer alan وقتل “insan da öldürse ifadesinin yer almadığını belirtmekte fayda vardır.

Sahîhayn'de geçen rivayetin metni şöyledir: Ebû Zer'in rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Lâ ilâhe illallah deyip bu durum üzere ölen herkes cennete girer.*” Ben dedim ki; “*Zina yapıp, hırsızlık da mı etse?*” Dedi ki “*Zina yapıp hırsızlık da etse.*” Resûlullâh (s.a.s.) üç defa bu ifadeyi tekrar etti ve dördüncüsünde “*Ebû Zer istemese de*” buyurdu.⁸³ el-Malatî'nin, rivayetlerin lafızlarını olduğu gibi rivayet etmede tam başarılı olmadığı bu ve daha önceki rivayetlerden anlaşılmaktadır. Fakat onun bu rivayeti delil alıp, her türlü günahı işlemeye adeta izin veren bir anlayışla anlayan Mürcie'yi eleştirmesi kanaatimizce yerindedir. Zira bu rivayette günahların imana zarar vermeyeceği anlamının çıkmayacağını düşünürüz. Burada ifade edilmek istenen şey Allah'ın günahkâr kullarına olan rahmet, mağfiret ve affının genişliğidir. Yani günahkârları ümitsizlikten korumaktır. Gerek ayetlerde gerekse hadislerde Allah'ın isterse bütün günahları bağışlayabileceği ifade edilmekle beraber, işlenen günahların kalbe zarar verdikleri de ayrıca açıkça ifade edilmiştir.⁸⁴ Her işlenen günahın kalbe kara bir leke

⁸⁰ Mürcie hakkında geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, “Mürcie”, *DİA*, İstanbul 2006, cilt: 32, sayfa: 41-45

⁸¹ Arapça metni: من قال لا إله إلا الله دخل الجنة وإن زنى و سرق وقتل

⁸² el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 35.

⁸³ Buhârî, *Libâs*, 23; Buhârî, *İmân*, 154; Ahmed, *Müsned*, XXXV, 370, no:21466; Rivayetler arasındaki farklılıkları bir arada görmek için bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmi'ü'l-Usûl*, I-XII, Mektebe Dârü'l-Beyân, byy, 1392/1972, IX, 363, no:7007.

⁸⁴ Bkz. 39 Zümer, 53; 83 Mutaffifin, 14; Tirmizî, *Tefsîr*, Mutaffifin, no: 3334; Tirmizî, *Sıfatü'l-Kiyâme*, no: 2495.

gibi düştüğüne dair sahih hadisler vârid olmuştur.⁸⁵ Söz konusu hadis, zerre kadar da olsa yapılan hayır ve şerrin ortaya çıkarılacağını ve karşılığının verileceğini, asla kimseye haksızlık edilmeyeceğini bildiren Allah'ın ayetlerinin bir anlamda beyanıdır.⁸⁶ “İmanla ölen kişinin imanının eninde sonunda kendisine fayda vereceği” ayette belirtildiği⁸⁷ gibi müjdesi de bu hadiste dile getirilmiştir. Ayrıca burada olduğu gibi aynı konudaki hadisler bir bütün olarak bir arada değerlendirilmediği takdirde yanlış sonuçlara varılabileceği açıktır.⁸⁸ Ayet ve hadisler beraber değerlendirilmediği zaman yanlış anlama ve isabetli olmayan neticelere varılacağı görülmektedir.

Görüldüğü gibi fırkaların bazı bâtıl inanç ve fikirleri delillerinin sahih ve sağlam olmamasından değil, yanlış anlayıp tevil etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum nasları doğru anlamının ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Öyleyse naslarla amel etmeden önce detaylı bir araştırma yapılmalı, en isabetli anlam ve tevil bulunmaya çalışılmalıdır. Literal anlamaların zaman zaman sıkıntılar getirebileceği unutulmamalıdır.

388 | db

3. Fırkaları Eleştirme Bağlamında Zikrettiği Rivayetler

el-Malatî, bazen el-Ğâlûn, bazen eş-Şurât dediği Hâricilerin “hilâfet” hakkındaki görüşlerinin yanlış olduğuna dair Hz. Ali'ye atfettiği mevkuf bir rivayeti zikretmiştir. İsnadını vermediği bu rivayetin içeriğine göre Hz. Ali, “Fetih Suresi 16. Ayetinin ilk iki halifenin hilafetine delalet ettiğini ve Allah'ın, bu ayet ile ilk iki halifeye savaşlarında onlara itaat etmeği gerekli kıldığını” söylemektedir.⁸⁹ Böyle bir rivayetin Hz. Ali'den geldiğine dair bir bilgiye rastlamadık ancak söz konusu ayeti aynı bağlamda te'vîl eden birçok âlimin olduğu söylenebilir.⁹⁰

⁸⁵ Mâlik, *Muvatta*, II, 990, no: 1794; Tirmizî, *Tefsîr*, Mutaffifin, no: 3334; İbn Mâce, *Zühd*, 29; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 5.

⁸⁶ Enbiyâ, 21/47; Kehf, 18/49;

⁸⁷ Bkz. Enbiyâ, 21/47.

⁸⁸ Geniş bilgi için bkz. Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV, İstanbul 2011.

⁸⁹ el-Malatî, *a.g.e.*, s. 2-3.

⁹⁰ Misal olarak bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, XXX, 296; el-Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebûbekir, *Târîhu Medineti's-Selâm/Târîhu Bağdâd*, I-XVIII, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2001, VIII, 387, no:3871. Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, İsrâf: Muhammed Ğassân, *Vizâretü'l-Avkâf*, Katar 1434/2013, s.148.

el-Malatî, ez-Zenâdika'nın (zındıkların),⁹¹ "kişinin, haramdan da olsa kendisine yetecek kadar yiyeceği sahibinden izinsiz alması caizdir" iddiasında olduklarını zikretmiştir. O, bu iddiayı doğru bulmamaktadır. Zira rivayete göre Abdullah b. Ömer, Resûlullâh'ın "Zengin ve sağlıklı/gücü kuvveti yerinde olan kimselere sadaka helal değildir" buyurmuştur.⁹² Kanaatimizce el-Malatî bu görüşünde haklıdır. Delil olarak zikrettiği hadis de sahihtir ve birçok kaynakta yer almaktadır.⁹³

el-Malatî, bir sınıf Zenâdika'nın, mallarından harcadıkları için zenginleri Allah katında fakirlerden üstün saydığını bunun ise yanlış olduğunu şu rivayetle savunur: "*Muhacirlerden fakir olanlar, kıyamet gününde zenginleri kırk sene geçerler.*"⁹⁴ Bu rivayet de Müslim'in *Sahîh*'inde ve birçok kaynakta yer alan sahih ve merfû' bir hadistir.⁹⁵

Allah'ın dostluğunu kazanan kimselere her türlü günahı serbest sayan "Rûhâniye" sınıfına karşı, delil olarak "Kıyamet gününde insanlar, şefaata etmesi için Hz. İbrahim'e geldiklerinde onun *وإني قد كنت* "Ben üç zelle"⁹⁶ işledim. (Onun için buna ehil değilim)" dediğini anlatan merfû' hadisi zikreder.⁹⁷ Bu rivayet de Buhârî başta olmak üzere hadis kaynaklarında geçen sahih bir hadistir.⁹⁸

el-Malatî, Cehmiyye'nin⁹⁹ bir kolu olan Muattıla¹⁰⁰ fırkasına karşı da şu rivayetleri delil getirir:

⁹¹ Zındık: Âlemin kadîm olduğunu ileri süren, Allah'ı yahut Allah'ın birliğini ve âhireti inkâr ettiği halde inanmış gibi görünen kimseleri ifade eden bir terim. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Zındık", *DİA*, İstanbul 2013, cilt: 44, sayfa: 390-391.

⁹² el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 74.

⁹³ Tirmizî, *Zekât*, 23; Ebû Dâvud, *Zekât*, 23-24; Nesâî, *Zekât*, 90; el-Elbânî, "sahihtir" demiştir.

⁹⁴ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 75.

⁹⁵ Müslim, *Zühd*, 37; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 453; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 23, el-Elbânî'ye göre sahihtir.

⁹⁶ Zelle: Mükellefin bir kastı olmadan yaptığı yanlış veya işlediği günah anlamında terim. Bkz. *DİA*, İstanbul 2013, cilt: 44, sayfa: 223-225.

⁹⁷ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 74.

⁹⁸ Buhârî, *Tefsîr*, *Sûre el-İsrâ*; Müslim, *Îmân*, 327; Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyâme*, 10.

⁹⁹ Cehmiyye: Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/745-46) itikadî görüşlerinden oluşan mezhebe ve bu mezhebi benimseyenlere verilen ad. Geniş bilgi için bkz. Şerafettin Gölçük, "Cehmiyye", *DİA*, İstanbul 1993, cilt: 7, sayfa: 234-236.

¹⁰⁰ Muattıla: Allah'ın zâtını sıfatlarından tecrit edenlere verilen isim. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu, "Muattıla", *DİA*, İstanbul, 2005, cilt: 30, sayfa: 330-331.

Ebû Hüreyre, Resûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu söyledi: "İnsanlar size her şeyi soracak. Öyle ki sonunda, var olan şeyleri Allah yarattı, peki Allah'ı kim yarattı diye soracaklar. Siz şöyle deyin: Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, ezeli ve ebedi olandır."¹⁰¹

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, "Bir adam Allah Resûlü'ne şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü, içime bazen öyle şeyler düşüyor ki, bir güvercin olmam, içimdekileri dışarıya vurmaktan bana daha sevimli geliyor." Allah Resûlü, "Onun işini vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun" buyurdu.¹⁰²

Yaptığımız araştırmada birinci rivayetin Ebû Hüreyre ile Enes b. Malik'ten geldiği ve birinci bölümün küçük metin farklılıklarıyla da olsa *Sahihayn* başta olmak üzere birçok hadis kaynağında yer aldığı tespit edilmiştir.¹⁰³ İkinci bölüme ise rastlamadık.¹⁰⁴ İbn Abbâs'tan gelen ikinci rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, İbn Hibbân'ın *Sahih*'i ve başka kaynaklarda yer almaktadır.¹⁰⁵ Âlimlerin görüşüne göre ikisinin de sahih olduğu anlaşılmaktadır.

390 | db

Ayrıca el-Malatî, Cehmiyye'nin Arşı, Kürsüyü, Mizânı Allah'ın Semâda olduğunu, Allah'ın vecih, sem', basar, yed sahibi olduğunu, Allah'ın dünya semasına nüzulünü, Ru'yetüllâhı, Allah'ın hicâba büründüğünü, Allah'ın kelâm sıfatını, dolayısıyla Allah'ın Hz. Mûsa ile olan kelâmını, hafaza meleklerini, kabir azabı ile kabir meleklerini, şefaati, sırat köprüsünden geçmeyi, cennet ve cehennem şu an var olduğunu, var olduklarında da ebediliklerini inkâr ettiğini ve daha başka yanlış görüşlerinin olduğunu zikretmiştir.¹⁰⁶ Cehmiyye'nin bu görüşlerinde yanlışlığı getirdiği ayet ve hadislerle ispatlamaya çalışır.

el-Malatî, Cehmiyye yanında, Hâriciler, Zenâdika, Kaderiyye, Mürcie, Râfıza ve Haruriyye ve bunların alt gruplarını da tenkid ederek rivayetlerle eleştirilerini temellendirmeye çalışır. O'nun ese-

¹⁰¹ el-Malatî, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁰² el-Malatî, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁰³ Buhârî, *İtisâm*, 3; Müslim, *İmân*, 217; Ebû Dâvud, *Sünne*, 19; İbn Hibbân, *Sahih*, XV, 117; Ahmed, *Müsned*, XIII, 524; Rivayet, el-Elbânî ile Şu'ayb el-Arnaût'a göre de sahihtir.

¹⁰⁴ Rivayetin, "Siz şöyle deyin: Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, ezeli ve ebedi olandır" kısmına rastlamadık.

¹⁰⁵ Ahmed, *Müsned*, V, 248; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 360; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 338.

¹⁰⁶ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 85-110.

rinde zikrettiği bütün rivayetleri tek tek burada zikredip değerlendirmek çalışmamızın sınırlarını aşacağından yukarıda verdiğimiz rivayetlerle iktifâ edilecektir. Ancak günümüzde de zamana zaman tartışma konusu yapılan Sahâbe'yi ta'n edenlere karşı O'nun görüşlerini fırkalara yaptığı tenkitlerini vermekte yarar olacağı kanaatindeyiz.

4. el-Malatî'nin Sahâbe'yi Ta'n Eden Fırkalara Karşı Görüşü

el-Malatî'ye göre sahâbeyi tekfir etmek apaçık küfürdür. Selmân, Ammâr, Mikdâd ve Ebû Zer (r.anhum) dışında kalan tüm sahâbîleri tekfir edenlerin (Şî'a)¹⁰⁷ ilmî hiç bir dayanağı yoktur. Onlar sadece hevâlarına uymaktadır.¹⁰⁸ Zira ayetlerle sabittir ki bütün peygamberler, Allah için nasihatte bulunmak için gönderilmiştir. Sahih ve meşhur olan "انما الدين النصيحة"¹⁰⁹ hadisi¹⁰⁹ de bu hususu desteklemektedir. Bunun en güzel örneğini Resûlullah (s.a.s.) ve O'nun ashâbı vermiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla ashâbı ta'n etmek doğru değildir.

el-Malatî, Hariciler veya başka fırkaların sahâbeyi tekfir etmesini çok yanlış görür. Ona göre her hangi bir sahâbî hakkında nahoş sözler sarf etmek dahi uygun değildir. Zira onlar Kur'an ve Sünnet ile övülmüş insanlardır.¹¹¹ Sahâbe hakkında kötü konuşanlar, genellikle onların İslam için serdengeçti olma hallerini ve onlar hakkında varid olan ayet ve hadislerdeki övgüleri bilmeyenlerdir. Böyle bir hataya düşmemek için İslam'ın ilk ve en kutlu nesli olma şerefini ilde eden sahâbeyi iyi okuyup tanımak gerektiği açıktır.

Sahâbî mefhumu altına kimlerin dâhil olduğunu el-Malatî her ne kadar açıkça belirtmese de tamamının faziletçe aynı olmadıklarını özellikle vurgular. Buna göre Ehl-i Sünnet âlimleri gibi o da Resûlullah'tan (s.a.s.) sonra insanların en faziletlisinin Hz. Ebû

¹⁰⁷ Hariciler kendi görüşlerini ve inançlarını benimsemedikleri için sahâbîler dahil müslümanların çoğunun kafir olduğu görüşündedir. Şî'a da birkaç sahâbî dışında, tüm sahâbîlerin irtidâd ettiğini söylemiştir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 496-497.

¹⁰⁸ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 10, 20.

¹⁰⁹ Buhârî, *İmân*, 40; Müslim, *İmân*, 95; Nesâî, *Bî'a*, 31; Ebû Dâvud, *Edeb*, 67; İbn Hibbân, *Sahîh*, X, 435; Ahmed, *Müsned*, V, 318, XIII, 335.

¹¹⁰ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 68-69.

¹¹¹ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 3-8.

Bekir, sonra Hz. Ömer, sonra Hz. Osman ve sonra da Hz. Ali olduğunu savunur.¹¹²

el-Malâtî, doğru yolun sahâbenin ve onları takip eden çoğunluğun yolu olduğu kanaatindedir. Gayrısının sözüne kulak verip selefe ve sevâd-ı a'zam'a muhalefet etmek, doğru yolu terk etmek anlamına gelir. Zira Allah Teâlâ ayeti kerimede, "İşte bu, benim dos-doğru yolumdur. Artık ona uyun ve başka yollara uymayın"¹¹³ buyurmuştur. Öyleyse Resûlullah'tan başlayarak kıyamete kadar devam edecek olan tek doğru yol budur.

Sahâbe, Kur'an ve Sünnet'in ilk muhatapları, ilk uygulayıcıları ve ilk taşıyıcı neslidir. Onlara en yüce makamı kazandıran şey, Resûlullah'ın yanında yer almaları, ona her türlü desteği vermeleri, Kur'an ve Sünnet davasını yüklenmeleridir. Bu elbette ki kolay olmamıştır. el-Malatî, Hz. Peygamber ve ashâbının İslamiyet'i yayma uğruna çektikleri sıkıntıların anlatıldığı, Bey'atürrıdvân hadisesi ile ilgili uzunca bir rivayete yer verdikten sonra¹¹⁴ şöyle der: "Bu dinin başlangıcının nasıl meşakkatli olduğu, Resûlullah'ın, kendi kavminin cahillerinden neler çektiği, ona inananların nasıl güçlü ve saygın bir kalbe sahip olduğu, hiç kimsenin onları haktan döndüremediği, onların hiçbir şeyi Allah'ın rızasına tercih etmediği, onların ne zorluklara katlandığı bilinsin diye bu ve benzeri rivayetleri zikrettim." O, sahâbenin faziletinin farkında olmayanlara şöyle demektedir: "Ey (onların aleyhinde) boşa kürek sallayan kişi, kendine bak bir de şu öncü (السابقون) olan inananlara? Senin amelin nerde, onlarınki nerde?... Onlar herkesten önce İslam'ı kabul ederek, canlarını ve her şeylerini Allah için ortaya koydular ve böylece en büyük şerefe nail oldular. Allah, Peygamberini onlarla destekledi, dinini onlarla açığa çıkardı. Onlarla hakkı duyurdu, doğruluğu onlarla izhâr etti. Allah'ı azıcık tanıyan biri, onları ta'n etmeye cesaret edebilir mi? Ya da Müslüman olduğunu iddia eden biri, onlar hakkında kötü söz söyleyebilir mi?" Daha sonra el-Malatî, bu söylediklerini teyîd mahiyetinde Kur'an'dan ayetler¹¹⁵ zikreder ve sahâbe hakkında ileri-geri konuşanlara şöyle seslenir: "Sen ve senin dönemindeki insanlar nerde

¹¹² el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 12, 34.

¹¹³ En'âm, 6/153.

¹¹⁴ el-Malatî, *et-Tenbîh* s. 3-8. Söz konusu rivayet muhtasar ve mutavval olarak farklı kaynaklarda sahih ve hasen isnatlarla yer almıştır. Bkz. Buhârî, Şurût, 15, Ahmed, *Müsned*, XXXI, 212-225, no: 18910.

¹¹⁵ Haşir, 59/8-10.

onlar nerde? Senin, onların bazı hallerine ulaşman, hatta onlardan birinin bir avucuna hatta yarım avucuna ulaşman ne mümkün!¹¹⁶ Sen ki tüm işlerinde fasit aklına, yanlış fikrine müracaat edip, “Falan kişi (sahâbî), niçin şöyle yaptı/oldu? niye böyle yaptı/oldu? deyip (onları ta'n ediyorsun)...” el-Malatî, Sahâbenin, İslam'ın ilk yıllarında dinleri uğruna çektikleri sıkıntıları anlatan rivayetleri zaman zaman zikretmekte, bunlarla onların ne kadar samimi ve fedakâr olduklarını anlatmaya çalışmaktadır.¹¹⁷

el-Malatî, her fırsatta sahâbeyi övmeye ve savunmaya devam eder.¹¹⁸ O şöyle der: “Allah, Kur'an-ı Kerim'de sahâbeyi “Sıddıklar” diye nitelendirdiğinden,¹¹⁹ onlara dil uzatılmamalıdır.¹²⁰ Akl-ı selîm ile hareket edenler onlara asla kötü söz söylemezler.” el-Malatî, Resûlullah'ın (s.a.s.) *من سب أصحابي، فعليه لعنة الله* “Her kim ashâbıma söverse Allah'ın laneti onun üzerine olsun.”¹²¹ hadisini aktardıktan sonra “Sahâbeyi kötöleyenler, Resûlullah'ın lanetine uğramaktan sakınsınlar” demektedir. Başka bir yerde kaynak ve isnadını zikretmeden Resûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu aktarır: “İnsanlar çoğalacak, ashâbım ise azalacaktır. Ashâbıma sövmeyin. Onlara sövenlere Allah lanet etsin.”¹²² Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'i ile Darekutnî'nin *Sünen*'inde geçen bu rivayetin isnadı oldukça zayıftır.¹²³ Bu rivayetler yanında Ömer b. Abdulaziz'in, Hz. Osman hakkında kötü konuşan birisini duyduğunda ona otuz sopa vurduğuna dair bir rivayete de yer vermektedir. Haklarında kötü konuşmak şöyle dursun, Al-

¹¹⁶ Başka bir yerde Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde geçen bu anlamdaki sahih rivayeti zikreder. Bkz. el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 122; Ebû Dâvud, *Sünne*, 11.

¹¹⁷ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 68-69.

¹¹⁸ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 28, Zikrettiği bazı ayetler: Tevbe, 9/100; Mâide, 5/54; Nûr, 24/55.

¹¹⁹ Tevbe, 9/119.

¹²⁰ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 12.

¹²¹ Bu rivayetin sıhhat derecesi hasen ve zayıf arasında değişmektedir. el-Elbânî, bütün tarifleriyle birlikte değerlendirildiğinde rivayetin en az ifadeyle hasen olduğunu söylemektedir. Bkz. el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdis es-Sahîha*, I-IX, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1415/1995, V, 446, no: 2340; el-Bezzâr, *el-Behrü'z-Zehâr/Müsned el-Bezzâr*, thk. Adil b. Sa'd, Mektebe el-'Ulûm ve'l-hikem, el-Medîne el-Münevver, 1424/2003, XII, 155, no:5753; Taberânî, *el-Mü'cemü'l-Kebîr*, I-VII, thk. Hamdî Abdülmecîd, Mektebe İbn Teymiyye, Kahire t.y., XII, 142, no:12709; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed 'Avvâme, Dârü'l-Kible, Beyrut 1427/2006, XV, 309, no: 33086.

¹²² el-Malatî, *et-Tenbîh*, s.122.

¹²³ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 133, no: 2184; Taberânî, *el-Mü'cemü'l-Evsat*, II, 47; el-Heysemî, *Mecmeü'z-Zevâid*, IX, 746; el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdis ed-Da'îfa*, VII, 145.

lah'ın, bizden, onlar için dua etmemizi istediğini¹²⁴ aktarır.¹²⁵ Bütün bunları el-Malatî, sahâbîler hakkında ne derece hassas olduğunu ortaya koymak için aktarmıştır.¹²⁶

Sahâbe nesli, Kur'an ve Sünnet'in ağır yükünü sırtlayan ve sonrakilere aktaran ilk nesil olması hasebiyle elbette her türlü övgüye layıktır. Bu nesli savunmanın İslam'ı savunmakla aynı anlama geldiğini düşünüyoruz. el-Malatî'nin bu konudaki görüşleri kanaatimizce yerinde ve isabetli görüşlerdir. Ancak her konuda olduğu gibi haklı durumdayken haksız duruma düşmemek için bu konuda da zayıf rivayetlere sarılmaktan ve ifrâta düşmekten kaçınmak gerektiği ortadadır.

Sonuç ve Değerlendirme

el-Malatî, cemaate sarılmayı emredip tefrikaya düşmeyi yasaklayan rivayetleri Ehl-i Sünnet'i savunma bağlamında zikretmiş ve Ehl-i Sünnet'in tek hak fırka olduğuna delil getirmiştir. Ehl-i Sünnetten farklı düşünen fırkaları da naklettiği rivayetlerle eleştirmiş ve batıl olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır.

394 | db

el-Malatî'nin Ehl-i Sünnet'i savunma bağlamında zikrettiği rivayetler, diğer fırkaların delilleri bağlamında zikrettiklerinden nispeten daha sahih görülseler de hiçbirinde Ehl-i Sünnet kavramının yer almıyor olması bunları daha farklı anlamının mümkün olduğunu göstermektedir. O, rivayetlerdeki "cemaat" kavramından Ehl-i Sünnet'i anlayarak tahlillerde bulunmuştur. Hâlbuki ümmet kavramı gibi cemaat kavramı da kapsamı geniş bir ifadedir. el-Malatî'nin bu kavram altına sadece Ehl-i Sünnet dediği fırkayı dâhil etmesi, anlam kapsamını daralttığı için isabetli görülmemektedir. Bunun yanında Ehl-i Sünnet karşısında tenkit ettiği fırkaların delilleri bağlamında zikrettiği rivayetlerden bunların, sahih, zayıf hatta mevzû' demeden görüşlerine muvafık buldukları her rivayeti kullandıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fırkaların fikir ve düşünceleri tasvip edilmeden önce delillerinin sıhhati, detaylı bir şekilde araştırılmalıdır.

Fırkaların bazı sahih hadisleri sahih anlamlarından uzaklaştırarak ön kabulleri doğrultusunda yorumladıkları görülmektedir. Ehl-i

¹²⁴ 59 Haşr Sûresi 10.

¹²⁵ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s. 64.

¹²⁶ el-Malatî, *et-Tenbîh*, s.122.

Sünnet'ten biri olarak el-Malatî'nin de zaman zaman bu hataya düştüğü, ön yargılarla ve sıhhat tespiti yapmadan bazı rivayetlere yaklaştığı hatta bazı rivayetlere bağlamlarından uzak teviller verdiği söylenebilir.

Fikir ve görüşlerin, sıhhat tenkidi yapılmış sağlam delillere dayandırılması, hadisler anlaşılırken önyargılardan ve taassuptan uzak olunması, verilen tevillerin bağlamlarına uygun olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bütün insanlara uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderilen Hz. Peygamber'in hadislerini dar bir çerçevede anlayıp bir gruba has kılmanın isabetli olmayacağı, herkesi kuşatan uyarıcı ve müjdeleyici yorumların verilmesinin daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, *Musannef*, thk. Habîbüllâh el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403.
'Abd b. Hümejd, *el-Muntahab min Müsned 'Abd b. Hümejd*, thk. Mustafa el-'Adevî, Dâru Belensiyye, 2002.
- Agitoğlu, Nurullah, *Hadis ve Bağlam*, Kitabı Yayınları, İstanbul 2015.
- Alî el-Kârî, Nüreddîn b. Ali b. Muhammed, *el-Esrârü'l-Marfû'a*, thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1406/1986.
- el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Meclis Dâiretü'l-Me'ârif, Haydârabâd 1344.
- el-Bezzâr, *el-Behri'z-Zehhâr/Müsned el-Bezzâr*, thk. Adil b. Sa'd, Mektebe el-'Ulûm ve'l-Hikem, el-Medîne el-Münevvere 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahîm, *Sahîhü'l-Buhârî*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1438/2017.
-, *et-Târîhü'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- Coşkun, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV, İstanbul 2011.
- Çelebi, İlyas, "Mu'tezile", *DİA*, İstanbul 2006, cilt: 31, sayfa: 391-401.
- Ece, Abdurrahman, *Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış doktora tezi, Bayburt 2016.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-u Ebî Dâvud*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1436/2015.
- Ebû Gudde, Abdulfettâh, *Lemehâtun min târîh es-Sünne ve 'Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 2008.
- Ebû Ya'lâ, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1408/1988.
- Ebû Şeyh el-İsbahânî, *el-'Azame*, I-V, thk. El-Mubârekfûrî, Dâru'l-Âsime, Riyâd 1408.
- Ebî 'Avvâne, Yakûb b. İshâk, *Müsned*, I-V, thk. Eymen b. Ârif, Dâru'l-Me'rife, Beyrut 1419/1998.
- Ece, Abdurrahman, "et-Tenbîh ve'r-Red Alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida' Adlı Eserde Yer Alan Hadislerin Kaynakları ve Değerlendirilmesi", Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyum, Malatya 17-19 Kasım 2017, (yayınlanmamış bildiri metni).
- Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, İstanbul 2008, cilt: 35, 496-497.
- el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Silsile el-Ahâdîs ed-Da'îfe ve'l-Mevdû'a*, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1421/2000.
-, *Silsile el-Ahâdîs es-Sahîha*, I-IX, Mektebetü'l-Me'arif, Riyâd 1415/1995.

-, *Sahîh el-Câmi' es-Sağîr ve Ziyâdetuh*, (iki cüz bir arada), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1988/1408.
-, *İrvâü'l-Ğalîl*, I-IX, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1405/1985.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Gadir-i Hum", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 279.
- Gökalp, Yusuf, "Zeydiyye", *DİA*, İstanbul 2013, cilt: 44, sayfa: 328-331.
- Gölcük, Şerafettin, "Cehmiyye", *DİA*, İstanbul 1993, cilt: 7, sayfa: 234-236.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebûbekir, *Târîhu Medîneti's-Selâm/Târîhu Bağdâd*, I-XVIII, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, byy. 1422/2001.
- Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, I-IV, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ty.
- Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Otto Yayınları, İstanbul 2012.
- Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hadis Tedkikleri*, Otto Yayınları, Ankara 2009.
- Hatipoğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- el-Heysemî, Nûreddîn, *Mecmeü'z-Zevâid*, I-X, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1994/1414.
- el-İrâkî, Ebû'l-Fadl, *el-Muğni'an hamli'l-esfâr*, I-II, thk. Eşref Abdülmaksûd, Mektebe Taberiyye, Riyad 1415/1995.
- 'İtr, Nûreddîn, *Menhecü'n-Nakd 'inde'l-Muhaddisîn*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk 2015.
- İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, I-LXXX, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1418/1997.
- İbn 'Adiy, *el-Kâmil fi'd-Du'afâ*, I-VII, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1985/1405.
- İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I-II, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- İbn Dakîk el-İd, Tekiyyuddîn, *Şerhü'l-Arba'în en-Neveviyye*, Müessesetü'r-Reyyân, byy. 1424/2003.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed 'Avvâme, Dârü'l-Kible, Beyrut 1427/2006.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir b. Ebî Âsım Ahmed b. Amr, *Kitâbü's-Sünne*, I-II, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1400/1980.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, I-X, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Dârü'l-Beşâir, byy. 2002.
- İbn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, Dârü'l-Mişkât, Kurtuba 1416/1995.
- İbn Huzeyme, *Sahîh*, I-IV, thk. Mustafa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1400/1980.
- İbn Hibbân, *Sahîh*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- İbnü'l-Esir, *Câmi'ü'l-Usûl*, I-XII, Mektebe Dârü'l-Beyân, byy. 1392/1972.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâü'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye*, thk. Beşîr, Muhammed 'Uyûn, Mektebetü Dârü'l-Beyân, Dımaşk 1421/2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1438/2017.
- İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Medîneti Dımaşk*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk 1406/1986.
- İbn el-Mülakkîn, *el-Bedrü'l-Münîr*, I-IV, Dârü'l-Hicre, Riyad 1425/2004.
- İbn Mülakkîn, *Tezkiretü'l-Muhtâc*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1994
- İshâk b. Râhûye, İshâk b. İbrâhîm, *Müsned*, I-V, thk. Abdülğaffûr b. Abdülhak el-Belûşî, Mektebetü'l-İmân, el-Medînetü'l-Münevvere 1412/1991.
- Kutlu, Sönmez, "Mürchie", *DİA*, İstanbul 2006, cilt: 32, sayfa: 41-45
- el-Malatî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahman, tsh. Sven Dederling, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, el-Ma'hadü'l-Almânî li'l-Ebhâsi's-Şerkiyye, Beyrut 1430/2009.
- el-Mubârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Öz, Mustafa, "Râfiziler", *DİA*, İstanbul 2007, cilt: 34, sayfa: 396-397.
-, "Zındık", *DİA*, İstanbul 2013, cilt: 44, sayfa: 390-391.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhü Müslim*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1437/2016.
- Sinanoglu, Mustafa, "Muattıla", *DİA*, İstanbul 2005, cilt: 30, sayfa: 330-331.

- es-Sübkî, Tacüddîn Ebü Nasr Abdulvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, I-X, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî- Abdulfettâh Muhammed el-Huluv, byy. 1384/1965.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü'l-Mecmû'a*, (I-II İki cüz bir arada), Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bâz, Mekke el-Mükerreme ty.
- et-Teyâlîsî, Süleymân b. Dâvûd, *Müsnedü Ebî Dâvud et-Teyâlîsî*, I-IV, thk. Muhammed b. Abdülmühsin, Dâr Hecer, 1420/1999.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünen et-Tirmizî*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 1438/2017.
- Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*, İfav, İstanbul 2009.
- Kutlu, Sönmez, "mürchie", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 41-45.
- Muhammed Sâlim Muhaysin, *Mu'cemü Huffâzi'l-Kur'an 'Abre't-Târîh*, I-II, Dârü'l-Cil, Beyrut 1412/1992.
- Öz, Mustafa - Avni İlhan, "Malatî, Ebü'l-Hüseyn", *DİA*, İstanbul 2009, XXVII, 467-468.
- Özler, Mevlüt, "Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikâdî İslam Firkalarına Bakışı", *Ekev Akademi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2 (Mayıs 19).
- Sadreddîn, el-İsbahânî, *et-Tuyûriyât*, I-IV, Mektebetü's-Selef, Riyâd 1425/2004.
- Sofuoğlu, Muhammed Cemal, "el-Hadîsu 'İnde's-Şî'ati'l-İmâmiyye", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1993.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, İşrâf: Muhammed Gâssân, Vizâretü'l-Avkâf, Katar 1434/2013.
- eş-Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihel*, Müessesetü'r-Risâle, (Mukaddime), Beyrut 2015.
- Şemsuddîn İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, I-III, nşr. G.Bergstraesser, Mısır 1352/1933.
- Taberânî, *el-Mü'cemü'l-Kebîr*, I-VII, thk. Hamdî Abdülmecîd, Mektebe İbn Teymiyye, Kahire t.y.
- Ünalın, Abdullah, *İmamet Teorininin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şî'a'ya Göre Hadis*, Elips Kitap, Ankara 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i Sünnet", *DİA*, İstanbul 1994, X, 525-230.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebü Abdillâh, *Târîhü'l-İslâm*, I-LIII, thk., Ömer Abdusselâm Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1409/1989.
-, *el-Kâşif*, Dârü'l-Kible, Cidde, ty.
- Zirikî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, (I-VIII), Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.

